

Som barn bodde Henrika Andersson ett stenkast från Knipnäs, som var en del av mentalsjukhuset Ekåsen. Henrika är författare och skådespelare och är regissör för pjäsen *Skuggor från Ekåsen*.

Text och foto:
Mona Salama

Henrika Andersson är författare och utbildad skådespelare och jobbar som frilansande konstnär. Hon varvar skrivandet med jobbet som manusförfattare och regissör. Hon har också varit läsambassadör och håller skrivarkurser och inspirerar skolelever att skriva poesi.

–Berättelser är viktiga, menar Henrika. Utan berättelser blir vi ensamma men också lite rotlösa. Berättelserna är ett sätt att förstå kollektivet.

–Att samtidigt kunna syssla med flera projekt ser jag som ett stort privilegium, säger Henrika. Ibland kan projekten gå in i varandra och ibland kan det bli lite för mycket jobb, men det hör ihop med risktagningen att vara frilansare. Det känns meningsfullt att kunna inspirera andra och tillsammans hitta fram till något som man inte ensam skulle ha klarat av.

–Jag tycker om andra människor och trivs bäst i sammanhang där man har ett projekt och jobbar mot ett gemensamt mål.

En ny pjäs tar form

Under intervjutillfället är ensemblen mitt inne i repetitionsperioden av pjäsen *Skuggor*

Henrika regisserar pjäs om Ekåsen

– inspirerad av berättelser från en sluten värld

från Ekåsen”, som har premiär på Kulturhuset Karelia den 3 februari 2024. Det är en nyskriven pjäs av dramatikern **Hanna Åkerfelt** och **Henrika Andersson** som baserar sig på författaren **Tove Virtas** bok *Röster från Ekåsen*.

Berättelsen utspelar sig i huvudsak på 1950- och 1970-talen men knyter an också till vår tid. Pjäsen utforskar temat mental hälsa i vårdmiljön och skildrar händelser där både vårdpersonal och patienter får ta plats. En del av repetitionerna har förlagts till Knipnäs, samma plats som en gång var en del av Centralsinnessjukhuset i Ekenäs.

I dag är Knipnäs ett center för välbefinnande med inkvartering och arbetsrum att hyra. De större salarna används för olika ändamål – allt från kurser, konferenser och seminarier till evenemang som främjar välmående.

Henrika Andersson föddes i Ekenäs och bodde sina första år i en av Ekåsens läkarvillor då hennes far författaren och psykiatrikern Claes Andersson, jobbade där som läkare.

–Då jag fick det glädjande erbjudandet att regissera pjäsen, tänkte jag att cirkeln är sluten. Både som Claes dotter och Ekenäsentusiast, har jag en personlig relation till pjäsen och platsen. Efter pap-

pas bortgång fick vi ärva hans gamla arbetsrum, en skrivarlåda där många tankar och texter kommit till.

Bakgrunden till pjäsen

Ekåsen grundades 1924 och med pjäsen vill Kulturhuset Karelia uppmärksamma att det gått 100 år sedan sjukhuset öppnade. Ekåsen stängde för gott vid årsskiftet 2016–2017 och huvudbyggnaden fungerar i dag som Raseborgs stadshus.

Liksom boken av Tove Virta har teateruppsättningen väckt stort intresse. Auditionen lockade en anse- nlig mängd sökande i olika åldrar som ville vara med på scen.

–Förutom två proffsmusiker består den slutliga ensemblen av 13 amatörskådespelare. Vi försöker i mån av möjlighet ännu korsbefrukta de mindre rollerna eftersom det fortfarande finns över 40 karaktärer i manuset, berättar Henrika. Men här finns också två huvudpersoner som vi får följa hela vägen, från början till slut.

–Med Ekåsens hundraåriga historia och otaliga livsöden finns många berättelser att välja mellan. Vad är relevant eller intressant att lyfta fram?

Henrika och Hanna Åkerfelt ville belysa både patientens och vårdarens perspektiv. –Inför pjäsen såg jag på nytt

filmen *Gökboet*, en fantastisk film från 1970-talet, men där skildras den slutna världen i svartvitt, de onda och de goda. *Skuggor från Ekåsen* handlar mer om gråzonerna, vardagliga händelser där personalens och patientens historier påverkar varandra.

–Ibland var skötare och intagen faktiskt en och samma, det vill säga någon började som ”vickande” vårdare, blev sjuk och skrevs in som patient för att efter en tid tillfriskna och bli vårdare på nytt. Det här var inte alls ovanligt.

Dramatiseringen har tagit lång tid och har fortgått under en längre tid.

–I morse skrev jag igen om en scen, berättar Henrika. Jag vet inte om den ryms med men jag är intresserad av grundfrågorna kring psykisk hälsa. Jag vill öppna upp för dialog om psykvården i dag och vart vi är på väg.

Henrika är noggrann med att påpeka att det här är en pjäs som endast inspirerats av Tove Virtas bok, inte en autentisk skildring av livet på Ekåsen. Det enda som lånats direkt ur boken är några arkiverade brev.

–Vi valde att koncentrera pjäsen till 1950- och 1970-talen eftersom det då skedde stora förändringar både i samhället och inom vården; två världar som alltid speglar varandra.

Ekåsen på 1950- och 1970-talen

Fram till 1950-talets början fungerade CSS (Centralsinnessjukhuset) som en från det övriga samhället i stort sett isolerad inrättning, där patienterna stämplades av sin sjukdom. En ny lag kom år 1952 och innebar en gradvis övergång till accepterande av sinnessjuka som samhällsmedlemmar på ett nytt sätt.

På 1950-talet skedde stora förändringar i samhället som också påverkade vården och behandlingsmetoderna. Under samma tid blev Oscar Wilhelm von Nandelstadh, också kallad Mikael, ny överläkare med stor vilja att förändra vården och sjukhusklimatet. Han hade själv studerat i England och välkomnade nya idéer. Han ville till exempel träffa varje patient som blivit inskriven, vilket var unikt på den tiden. Inte alla patienter kände sig bekväma med detta. Han byggde upp andan genom att ge vårdare och läkare möjlighet att vara med och utveckla nya vårdmetoder och var i många avseenden före sin tid. Nandelstadh talade varmt om öppenvård och nya terapiformer och inom kort utlokalis- rades vården runt om i landet till mindre enheter bland annat till Esbo och Borgå. Nandelstadh hade en för den tiden ganska ovanlig tanke – han

I dag är Knipnäs ett center för välbefinnande, som erbjuder bland annat inkvartering och arbetsrum att hyra. Här ordnas kurser, konferenser och evenemang som främjar välmående.

Henrika regisserar ...
Forts. från föregående uppslag

strävade efter att patienterna så snabbt som möjligt skulle kunna återvända till sina normala liv. Hospitaliseringen och institutionaliseringen hade under en lång tid gjort sig gällande då krigsskadade och mindre bemedlade inte hade någon annan plats att ta vägen. Knipnäs var från början inte tänkt som en del av sjukhuset utan skulle bli ett folksanatorium för mindre bemedlade – en rekreationsplats och ett vilohem för den svenska arbetarbefolkningen. Sanatoriet gick ganska snart i konkurs varefter det blev en del av CSS. På Knipnäs placerades kroniker- na. På bottenvåningen rymdes

hundra män och en trappa upp fanns lika många rum för kvinnorna. Kronikerna hade frigång (det vill säga komma och gå fritt) och många bodde nästan hela sina liv på Knipnäs. Man åt och arbetade, spelade kort och schack. Man umgicks och levde i en sorts familjegemenskap med bastu på fredagarna och möjlighet till olika former av terapi. Trots förbättringar var närmare 80 procent av patienterna tvångsintagna i slutet av 1950-talet. Några år senare hade deras antal minskat till drygt 60 procent. 1970-talet har benämnts som socialpsykiatrins årtionde. Attityden till patienter med psykisk ohälsa ändrade gradvis och patienten blev nu mycket mer en individ med fri vilja. Familjens och de anhörigas roll

i vårdarbetet beaktades mer än någonsin. Utvecklingen av den öppna vården förde med sig en förändrad syn på arbetet och patienterna, som nu sågs som individer ansvariga för sina egna liv. Bättre psykofarmaka kom in i bilden och revolutionerade på många sätt vården och dess utveckling. De mediciner som nu kom ut på marknaden var skonsammare och hade färre biverkningar. Ekåsenandan –Såväl sorg som smärta hör ihop med Ekåsens historia. Ju mer smärta det finns i en berättelse dess viktigare är humorn på scenen, understryker Henrika. Inom vården och speciellt inom mentalvården är humorn nödvändig för överlevnad och

SKUGGOR FRÅN EKENÄS

3.2 9.3.2024, Kulturhuset Karelia, 13 föreställningar
Manusförfattare: Hanna Åkerfelt och Henrika Andersson
Regissör: Henrika Andersson
Bokens författare och mentor: Tove Virta
Konstnär och scenograf: Bettina Björnberg-Aminoff
Musik och ljuddesign: Carolina Wendelin

trivsel. I Toves bok finns ett helt kapitel som heter Ekåsen- andan som förstärktes i och med överläkare Nandelstadhs tillträde. Han var mycket mån om att människor skulle trivas och få testa olika saker. –Vi vet fortfarande så lite om psykisk hälsa, konstaterar Henrika Andersson. Många gånger är gränsen mellan en frisk och en sjuk människa svår att ange. Därför har vi valt att använda bara enstaka diagnoser i pjäsen. Det är svårt att avgöra när förändringar i den mentala hälsan sker och varför. –Alla roller har fiktiva namn och är ofta en kombination av flera personer som funnits på Ekåsen. Man ska kunna känna igen sig, men ingen får uppleva att berättelsen handlar om just mig. Den enda personen som nämns vid namn är von Nandelstadh, eftersom han haft så stor betydelse för institutionen. Ljudvärlden och musiken är en viktig del av pjäsen och är specialkomponerad av **Carolina Wendelin**. Utöver musiken är scenografin, skapad av **Bettina Björnberg-Aminoff**, en nyckel till hur vi vill berätta historien. –Vi strävar efter en föreställning som skall underhålla, beröra, roa och skaka om lite. Pjäsen är en mosaik av scener, korta inblickar i avgörande ögonblick och dramatik. För mig är Ekåsens kollektiva berättelse minst lika viktig som de enskilda berättelserna, därav en form av stilisering och musikens viktiga roll – här utlovas allt från både ”kosthållstango” och ”pillerpunk”. För att påminnas om autenticiteten i ämnet bjuds publiken också på en fotoutställning i teaterns foajé. På Karelia finns bilder från bland annat Ekåsens egna samlingar och annan kuriosas. □

Pjäsen öppnar lås

Före premiären känns det nervöst, precis som det brukar, berättar Henrika Andersson. –Särskilt med ett nyskrivet manus är mycket fortfarande ett sökande, nervöst men också roligt. Ensemblen är ovanligt

stor, en härlig grupp med allt från tonåringar till gamla teater- rävar. Ett extra plus är att det i ensemblen finns flera personer som har jobbat på Ekåsen. De flesta som är med har berörts av temat och alla har något unikt att ge. –Jag tror faktiskt att vi alla i dagens värld är berörda av psykisk ohälsa och medberoende. Det är därför viktigt att pjäsen inte enbart handlar om de intagna eller Ekåsens personal, utan också om alla dem som finns på utsidan. Alla som är medberoende eller kopplade till den slutna lilla världen. Hur känns det att vara anhörig till någon som är kroniskt sjuk? Eller hur är det att första gången hälsa på en syster som blivit intagen på Ekåsen? Alla kan känna igen sig. Sist och slutligen är det fråga om människor på båda sidorna. Ända sedan starten har jag haft en känsla av att det här är en berättelse som ska och vill berättas. Vår uppgift är bara att ”ladda ner den” och gestalta den med största omsorg och respekt. Det har alltid funnits och kommer alltid att finnas människor med stora utmaningar – det första steget är att våga mötas och prata om saken. Vi hoppas att föreställningen *Skuggor från Ekåsen* väcker både gamla minnen och nya tankar, sammanfattar Henrika Andersson.

Knipnäs ensemble: Ensemblen för pjäsen ”Skuggor från Ekåsen” på trappan till Knipnäs. Längst ner till vänster Tove Virta, författare till Ekåsenboken. Foto: Anna Keto.

